

Kmečka in mestna kultura.

Spisal dr. Ivan Žmavc (Praga).

Mesto si človek najnavadnejših, čeravno najvažnejših pojavov, bodisi v prirodnih ali duševnih strokah, ne zna tolmačiti. Po onem »quotidiana vilescunt« imamo sto- in stokrat dotični pojav pred očmi, ne da bi si ga bolje pogledali in ocenili njega pomen. K takšnim pojavom je prištevati socialni problem o kmečki in mestni kulturi. Smelo rečemo, da je ta problem težišče narodnogospodarskih in kulturnih vprašanj sedanjosti.

Kdo izmed nas še ni slišal bridkih tožb našega kmeta o žalostnem, da, o obupnem stanju kmetijstva? Čudim se le, da se pri nas tako malo stvarno pretresa o akutni agrarni krizi, ki razjeda bistvo in moč slovenskega, po veliki večini poljedelskega naroda. Na drugi strani, kdo ne pozna vpliva mest na prosveto? Kdo ne vidi, da vlada na svetu premakljivi kapital, ki je osredotočen po mestih, in da izpodkopavata kmetijstvo industrija ter velika trgovina, ki sta tudi mestnega značaja?

In vendar si je malokdo v svesti razmerja med kmetijstvom in meščanstvom. Le redki so oni, ki vedo, kaj je mesto za prosveto. Celu učenjakom ni to jasno. Slavni pravnik-romanist Ihering priznava »v svojo sramoto«, kakor piše sam,¹⁾ da je šele v poznih svojih letih spoznal »velikanski pomen mesta za kulturno zgodovino človeštva«, in obžaluje, da šola malo ali nič ne pripomaga k takšnemu spoznavanju. »Jaz vsaj se ne spominjam, da bi bil na gimnaziji le besedo čul« o tem. Z Iheringom bi se še dandanes moglo govoriti; in vendar, kdo more razmišljati o grški, rimski . . . avstrijski i. t. d. zgodovini, ne da bi obenem mislil na Atene, Rim . . . Dunaj i. t. d.? In moreš čitati biblijo, ne da bi imel pred očmi zidove Jeruzalema, moreš uživati večno lepe pesnitve o Heleni brez ozadja Priamove trdnjave? Pač mestna je vsa višja kultura, in ne zaman si je ustvaril grški genij za pojem »olikan« fin izraz: *ἀστειός*, za pojem »okoren«, »surov« pa: *ἀγροειός*; podobno Rimljan: urbanus in rusticus (ali celo: paganus²⁾).

¹⁾ Ihering. Vorgeschichte der Indo-Europäer. Leipzig 1894, stran 118.

²⁾ Poslednja beseda nas spominja zgodovinske resnice, da socialni napredek izhaja iz mest; mlado krščanstvo je kot mogočno socialno gibanje našlo tal naprej po mestih, dočim so kmetje, seljaki (pagus = vas, paganus = vaščan) dolgo še ostali pri starih bogovih.

Predno razmotrimo bistvo kmečke in mestne kulture, razbrati nam je gospodarske temelje tega nasprotstva.

I. Kmečko in mestno gospodarstvo.

Ptice pod nebom ne sejejo niti ne žanjejo, a vendar se živijo; za človeka priroda tako ne skrbi: z lastnimi močmi si mora »v potu svojega obraza« kruh služiti — mora delati. Delo ustvarja gospodarska dobra, ki služijo v zadovoljevanje človeških potreb. Po teh potrebah se ravna delovanje, proizvajanje gospodarskih imetkov. Dobra, ki služijo najtemeljnejšim potrebam, prideluje poljedelstvo: živež in surovine; poljedelstvo je temelj vse ekonomije. Človek pa ne živi samo od kruha; on se mora oblačiti, mora se čuvati neugodnosti podnebja v stanovanjih, in čim bolj se stara človeštvo, tem več potreb nastaja. Poleg praproizvodstva rastejo obrti, razvija se osobito v novejši dobi po iznajdbi parne in električne moči — tehnično vsovršena industrija ter transport kot sredstvo trgovine. Zemlja je vprav vsled modernih občil vedno bolj enoten gospodarski organizem, v katerem je ustroj od ustroja odvisen; daljav dandanes takorekoč več ni — in to je vzrok tudi moderni agrarni krizi.

Industrija in obrt sta imela sicer vedno nekako prevlado nad poljedelstvom; poslednje daje sicer človeku najpotrebnejše, obrt pa služi takozvanim višjim potrebam. Čim bogatejši so sloji, tem več ima obrt posla; tako je največ v mestih naseljena obrt bila vedno — isto tako je danes industrija — v ožjih stikih s premožnejšimi in izobraženejšimi krogi. Obrt si je umela vsekdar zagotavljati odločilno veljavo v državah. Gibčna, kakor že je, si je podvrgla v novejšem času moderno tehniko svojim službam, in ves moderni napredek v kulturnih deželah gre v smeri proti industriji. V Angliji živi dandanes komaj 10% prebivalcev od poljedelstva, v Nemčiji le še kakih 30%, in Avstrija (to stran Litave) istotako dobiva že industrijski ter mestni značaj. Zdi se, kakor da se vsa zapadna Evropa hoče industrializovati, tembolj ko poljedelstvo, čimdalje tem manje nese. Moderna občila so odprla namreč Evropi dežele, kjer se poljedelski proizvodi z mnogo manjšimi stroški pridelavajo nego pri nas; osobito v Ameriki je toliko deviške zemlje, da se naša gnojenja, drenaže i. t. d. potrebna, že izčrpana zemlja ž njo meriti ne more. Naš kmet ne more tako ceno proizvajati kakor ameriški plantažnik; da, vkljub daljavi more moderni trgovec ameriško zrnje na našem trgu ceneje ponujati nego par kilometrov od trga zraslo domače. Ta tujezemski konkurenca je glavni vzrok sedanje agrarne krize.

Žalibog se agrarci ne umejo dobro braniti konkurenčnih napadov. Kmetije se opuščajo, mladina drevi v tovarne in mesta; gori označeni napredek se vrši res moderno naglo.

Vpraša se, je li ta napredek zdrav. More to k dobremu privedi, ako bodo polja po Evropi kmalu zapuščena, kakor je nekdej pod pritiskom sicilijanske in afriške konkurence prej tako plodovita Campagna opustošena bila in je do danes opuščena? Gotovo daje moderni gospodarski napredek mnogo snovi k premišljanju. Na tem mestu ne moremo o tem natančneje razpravljati.¹⁾ Bodi nam dovoljeno, brez dokazov naše mnenje kratko označiti.

Agrarno vprašanje je vredno, da bi se naši politiki in znanstveniki temeljito pečali ž njim. Kadar bodo rezultati najnovejšega obrtnega štetja avstrijskega izgotovljeni, pove nam vsaj približnje statistika, koliko našincev živi od poljedelstva, koliko od obrti, industrije, trgovine in od tako zvanih svobodnih poklicev. Zadača izobraženih rojakov, ki živijo med narodom, bi bila, izračunati hipotечно breme, ki leži osobito na našem kmetu, določiti nade prodaji naših proizvodov, ki jih dajo poljedelstvo, živinoreja, vinarstvo, naša obrt i. t. d. Tu je ogromno polje narodnogospodarskega dela, in vendar se skoro nič v tem oziru ne stori. Če se oziramo na medsebojni boj naših političnih strank, kakor da bi videli pretep beračev, ki se trgajo za suhe kosti, vržene njim od obložene mize . . . zdi se mi, da se sami ne zavedamo, kako slabo se nam godi. Kmetijstvo je po vsej zapadni Evropi na pogibeli, kaj šele pri nas! Kako temu odpomoči? To je vprašanje obstoja našega naroda!

Naše mnenje je, da bi bilo ne samo z našega ožjega, ampak z evropskega stališča veliko zlo, ko bi se pustilo kmetijstvo propasti. Pisatelj teh vrstic je čestilec mestne kulture, kakor bo bolje videti iz II. oddelka pričujoče razprave; zdi se mu pa, da, ako izgine iz Evrope poljedelstvo, izgine iz nje tudi mestna kultura. Evropa bo potem za Amerikance kot nositelje svetovne prosvete curiosum, kakor sta dandanes uboga Italija in Grška za bogate severne deželjane. Poljedelskemu stanu je treba pomagati radi občega blagostanja. Poljedelstvo si mora prilastiti uspehe moderne tehnike in se takorekoč industrializovati; zakonodavstvo mora skrbeti za praproizvodstvo bolj nego doslej, ko je največ v službah premičnega kapitala. Šolstvo, združništvo, oprostitev ali vsaj olajšitev hipotčnih bremen, katerih rente tečejo iz zemljišč v žepe kapitalistov, po mestih, zaščitna ca-

¹⁾ Prim. moj članek »Německé národní hospodářství a tendence jeho vývoje« v »Obzoru Národohospodářském« v Práze 1901.

rina . . . evo sredstev, ki se jih naj agrarni politiki po vzgledu nemških agrarcev¹⁾ poslužujejo v svojo korist. Omenjam mimogrede, da pomenja v trgovinski pogodbi z Italijo, ki se ima sedaj obnoviti, vinska klavzula milijone zlata za naše vinščake. Kot čestilec mestne prosvete kličem poljedelskemu narodu: pazi se! Kake premoči so že pri nas v Avstriji mesta nasproti deželi, videti je iz rezultatov osebne dohodarine, po katerih imajo mesta petkrat več dohodkov nego dežela, čeravno znaša²⁾ mestno prebivalstvo komaj eno tretjino kmečkega.

Toda če še tako sočuvstvujemo z agrarnimi življi, vedeti nam je, da ni modernega gospodarstva brez obrtnega in mestnega. Kulturni človek ne more biti kakor ne brez obleke, tako tudi ne brez umetne svečave, železa i. t. d.; nad tem mestnogospodarskim temeljem pa se zida večja duševna kultura, ki na kmetih prospovati ne more — o čemer še izpregovorimo. More si kdo vseučilišče, tehniko, konservatorij, gledišče, muzej . . . misliti na vasi? Skratka, narod, ki hoče biti narod v pravem pomenu besede, ki hoče imeti svoje narodno gospodarstvo, ne more biti brez mestnega gospodarstva. Ravno v tem je glavni nedostatek slovanskih plemen, ki še do danes nimajo pravega meščanstva, kakor bi bilo želeti. Brez meščanstva pa ni nikdar bilo solidnega narodnega gospodarstva — to nam dokazuje zgodovina; ker nimamo krepkega meščanstva, v tem je nesrečna usoda tudi nas Slovencev. Naj nam kdo pove, kako pridemo naprej brez svojih mest! Naj nam kdo pove, kje bodi središče slovenskoštajerske avtonomne dežele, ko Slovenci niti Brežic nimajo! Koliko je še težavnega dela, ako so težnje slovenske količkaj resne, ako ni pisava naših novinarjev in govornikov naših politikov sam pesek v oči ljudstva! In pri takih vrzelih naše narodne ograje ne vedo, v čem bi se zedinili! Za Boga, saj nam skoro vsega manjka! Če niti tega ne izprevidimo, boljše, da vržemo svoje rjasto orožje v grmovje! . . .

Dejali smo, da je treba korenite pomoči našemu kmetu. Trdimo sedaj, da moramo biti naprednejši v smeri proti mestnemu gospo-

¹⁾ Kdor se hoče vsaj površno orientovati o bistvenih tendencah gospodarskega razvoja in o boju med poljedelstvom ter industrijo, preberi si dve izborni brošuri, na kateri sem že v »Slav. Pravniku« opozoril: Oldenberg. Deutschland als Industriestaat, 1897 (z agrarnega) in Dietzel, Welt- und Volkswirtschaft 1900 (z industrialnega in liberalnega stališča); dalje je o predmetu, ali agrarna, ali industrialna država — seveda vse za nemške razmere — zelo zanimiva diskusija med Ad. Wagnerjem in L. Brentanom i. dr.

²⁾ Glej Wieser, Personalien-Einkommensteuer in Oesterreich, Leipzig 1901. Ni treba povdarjati, da so med mesti zopet velemesta odločilna; polovica avstrijskih milijonarjev je na Dunaju, seveda težja polovica.

darstvu; eno moramo storiti, drugega pa ne opustiti! Slepa strast in lehkomišelnost ni za nas! Drugače pojdemo ne naprej, temveč, kakor v poslednjem času, nazaj. Naše ljudstvo se izseljuje v Ameriko, k nam pa hodijo tuji kapitalisti in si osvajajo našo zemljo. Statistika izkazuje med vsemi avstrijskimi narodi najslabše pomnoževanje našega naroda. In pri vsem tem našinci ne najdejo točke, v kateri bi se zedinili! ¹⁾

Reče mi kdo, da sem Kasandra, prevelik pesimist. Dal Bog, da bi se motil s svojim pesimizmom! Po dosedanjih izkušnjah se pa bojim, da imam prav. ²⁾

II. Dvojnata prosveta.

Zgodovina nam dokazuje pri vseh narodih gotov razvoj. Narodi so bili izprva nomadi, pozneje naseljeni pastirji ter ribiči, in dolgo je trajalo, predno so postali poljedelci. Naši arijski pradedje v starem veku niso dospeli dalje; niso poznali zidanih hiš niti mest. Isti čas pa je živel semitski narod Babiloncev v visoko razviti mestni kulturi, ki se je razširila potem k Feničanom, Egipčanom, Židom in drugim narodom Sredozemskega morja. Dočim je Arijec na širnih poljanah kot pastir in poljedelec od narave brez truda imel vsega dovolj, moral se je Semit ob Evfratu in Tigru kruto boriti z močmi prirodnih elementov. Pomanjkanje ga je priganjalo k delu in naporu in s tem h kulturi. Siloma je jemal prirodi, česar mu ni hotela radovaljno ponujati, skrbno je čuval pridobljeno, in to je po Iheringu ³⁾ vzrok, da je do naših dni Semit boljši gospodar od Arijca. Od Semitov so sprejela ona arijska plemena, ki so prišla v dotiko s Feničani, Egipčani, Kartažani, Židi, najprej mestno kulturo. Tako so se Grki in Italiki najdalje razvili in postali učitelji drugih plemen. Germani so sprejeli šele v srednjem veku mestno gospodarstvo, dočim Slovani, izvzemši zapadne, kakor Čehe, še sedaj nimajo mestne kulture. Do danes so pa pravi mojstri mestne kulture med nami raztreseni Židje, o katerih piše Ihering, da ekonomsko pravilno

¹⁾ Nismo za slabotno slogo; narobe, ljubimo boj kot element življenja; toda boj mora biti pošten in v gotovih od kulturnih narodov pripoznanih oblikah; poleg razpornih točk je takšnih dovolj, ki bi nam imele bit skupne; na to sem hotel opozoriti v gornjih vrstah.

²⁾ O narodnogospodarskih načelih, v katerih se ozir jemlje tudi na razmerje med poljedelskim in mestnim gospodarstvom. Primerjaj moje članke v »Slovenskem Pravniku« l. 1899. in sled.

³⁾ v gori imenovanem delu.

napredujejo, dočim kristjan prečesto nazaduje.¹⁾ S to Iheringovo hipotezo se dobro strinja dejstvo, da so gospodarsko med german-skimi plemeni dospeli najdalje Angleži, ker so bili zgodaj v trgovskih zvezah s Feničani.

Seveda tudi nomad in pastir imata kot človeka svojo kulturo. Toda v Evropi te nizke kulture skoro več ni; pač pa je jasno razločevati dvojnati tip kmečke in mestne kulture.

Da je kultura evropskega kmeta visoka, kdo bi to tajil? Naš poljedelec ima težek boj s narodo; tak boj ostri razum in usovršuje vse moči, telesne in duševne. In v sovršenosti teh moči je prava kultura. Naš kmet razpolaga z dosti popolno tehniko; ne sme se prezreti, da je iznajdba voza in pluga n. pr. absolutno pomenljivejša nego moderna iznajdba parostroja. Kmet mora mnogo misliti v svojem gospodarstvu, posebno sedaj, ko ga na vse strani socialne moči ženejo v zvezo s svetovnim trgom. Da našemu vaščanu ni tuja niti višja duševna prosveta, je razvidno iz tega, da ima zelo izobražen estetični čut. Kdo ne občuduje narodne pesmi, ki ima na kmetih svoja tla? Kako zanimivo nam je umel Jurčič slikati poezijo kmečke prosvete! In te priproste šege, kako nas mičejo ob primerjanju z rafinovano sebičnostjo meščanskih navad!

A vkljub temu ima napredek smer proti mestni prosveti, kakor smo že rekli; to smer zaslediš v celi zgodovini. Vrhunec vse dosedanje kulture je bil in je v mestu. Po mestih se nako-pičuje z ljudmi tudi premoženje ter bogastvo kulture. Finejša prosveta je mestnega značaja ter je precej visoko nad kmečko. Da je razloček med dvojnato to prosveto velik, dokazuje dejstvo, da je prehod iz ene v drugo precej težaven. Znano je n. pr., da slovenski, iz kmetov izšli dijak, ki je lahko vzgled za sistematičen takov prehod, često dolgo, dolgo, ne najde prave orientacije v mestnih razmerah in da se, žal, včasih tudi po visokošolskih študijah vrača kot kmet v slabem pomenu besede v domovino, čeravno je bila njegova dolžnost, pomeščaniti se, kajti to je jedro dolgodobne šolske in življenske izobrazbe njegove.

V čem pa je pravzaprav prednost mestne kulture? Tolstoj in marsikateri črnogled bi odgovoril, da je ta prednost negativna; toda

¹⁾ Pisatelj teh vrst je isto mnenje zastopal že v omenjenem »Slov. Pravniku«, ko je dejal, da je pri bogatih Arijcih mladina rada »dorée jenuesse« pohlepnosti, dočim Semita bogastvo ne slabi in ne omehkuži, kar priča o njega višji gospodarski izobrazbi.

Was du ererbt von deinen Vätern hast,
erwirb es, um es zu besitzen.

Goethe, Faust.

takšna sodba bi bila enostranska. Res je, pri človeku in njegovih stremljenjih ni solnca brez sence, a svetloba je vendar. Že gori smo pokazali, da so gospodarske oblike v mestu dovršenejše nego na kmetih; primeri banke, borze, v mestih se zbirajoča občila i. t. d. Istotako so tam oblike duševne kulture popolnejše in finejše: znanost in umetnost imata tu svoja svetišča. S tem je rečeno dovolj. Zakaj Holandci, Danci, Švedi, primeroma majhni narodi, v svetovnosti mnogo veljajo? Zato, ker imajo razvito gospodarstvo in visoko mestno kulturo. Kdo ne ve, da Čehi tudi trdovratnemu liberalnemu centralistu niso več *quantisé négligeable*, odkar imajo v svoji oblasti polmilijonsko Prago (z okolico) in celo vrsto drugih gospodarsko in duševno razvitih mest, kakor Plzen, Pardubice i. t. d.? In kdo bi dvomil, da bi bili Slovenci čisto kaj drugega, ko bi imeli le eno cvetoče velemesto, n. pr. Trst, in v njem vse ono, kar spada k bistvu velemesta? Ko bi Slovenci imeli le tretji del premoženja in kulturnih sredstev, ki jih ima 200.000 dunajskih ali 80.000 francoskih (seveda mestnih) Židov, pa bi se ž njimi nekoliko drugače postopalo nego s kmečko maso sedaj! —

Seveda, moglo bi se mnogo govoriti o temnih straneh mestnega življenja. Toda ni namen teh vrstic, temeljito razbirati ves problem, o katerem bi se lahko napisala debela knjiga.

Le posamezne misli smo hoteli zabeležiti in opozoriti na zelo važno tendenco človeškega razvoja. Ko bi pisal za Nemce v Nemčiji, rekel bi jim: Ne zanemarjajte poljedelstva. Ker pa so te vrstice namenjene Slovencem, kličem¹⁾ razen tega še: naprej v mestno kulturo! Mestne kulture se ni treba bati onemu narodu, ki se razvija organsko. Grki so stali na najvišjem vrhuncu kulture tedaj, ko so imeli najbolj razvito mestno življenje. Atena gori na Akropoli je velevala celemu vencu bogatih kolonialnih mest. Rimljani so ves stari svet podjarmili ponosni Romi. In kakor so Atene določile smer

¹⁾ Ker pri nas radi kritikujejo, včasih tudi, kjer ničesar ne razumejo, bi bilo mogoče, da bi mi kdo, morda celo v pričujočem časopisu samem, pavšalno očital, da pišem osebno preliberalno. Povem v razjasnitev že za naprej, da sem sam kmečkemu rodu, da simpatizujem s kmečkim stanom — nekateri me smatrajo celo za skrivnega agrarca in konservativca — da sem pa vsled svojega razvoja prodril v meščansko kulturo, kar bi se pri vsakem človeku z vseučiliščno izobrazbo pravzaprav moralo samo ob sebi razumeti. Ker je predmet našega spisa zelo važen — ponavljamo, da je to za Slovence življensko vprašanje — bi bilo želeli daljne diskusije o tem; mora se pa kaj stvarnega povedati; »zabavljanje« ni za resne ljudi. Sicer pa znanstvena razprava ne sme biti subjektivna.

znanostim in umetnostim za vse bodoče rodove, tako je Rim ustvaril vzor svetovnopoličnega veleorganizma. Ako nameravajo v naših dneh Angleži iz Londona, Amerikanci iz Chicaga in New-Yorka Nemci iz Berlina ter Rusi iz St. Peterburga obvladati zemeljsko oblo, delajo to po vzgledu večnega mesta. Nevarno je sicer mestno življenje za mnoge narode, ki nimajo moralne moči, se ustavljati njega izprijenosti. Toda, da si tudi v mestu more ljudstvo ohraniti fizično npravno zdravje, dokazujejo Židje, ki so že nad 2000 let mestni narod, pa tudi Angleži, Nemci i. dr.

Za nas ni dvoma, da je bodočnost Slovencev v toliko zagotovljena, v kolikor se umejo podrediti zdravemu napredku, ki pri njih v smeri proti mestni prosveti še ni zadosten. Tak prehod in napredek provzročata mnoge viharje, po katerih se dotične dobe imenujejo »Sturm und Drang«; Angleži in Francozi so že davno prebili te viharje, Nemci so postali šele v teku XIX. stoletja mestni narod — po najnovejši statistiki jih prebiva že nad 50% v Nemčiji po mestih. Slovani pa niti še v tem prehodu prav niso. Na nas je, da razumemo znamenja časa!

Tam zunaj je sneg . . .

Tam zunaj je sneg, tam zunaj je mraz,
tu notri toplota prijetna;
tam zunaj narava pod snegom umira,
tu notri popeva kanarec.

Tam zunaj zavija se ljudstvo v kožuhe,
in mraza ječé siromaki,
tu verze jaz pišem pri peči segreti,
in ogenj šušti v samovaru.

Tam zunaj na mrzlem, na ulici temni,
dva mlada v ljubezni živita,
tu notri brez ljubice plaka kanarec,
in srce samotno zdihuje . . .

J. Hacin.